

جام جم

مسیر قابل اعتنا برای بررسی واقعی فرهنگ کتابخوانی در کشور

فروش مجازی کتاب را جدی بگیریم

صفحه ۱۰

نگاهی به ثمرات نمایشگاه کتاب از دید نظام اسلامی ایران

کتاب فقط کتاب نیست

در گفت‌وگوی «جام جم» با تهیه‌کننده انیمیشن «ماجراهای نوید» عنوان شد

خلق قهرمان ملی برای بچه‌های ایران

رسانه
۷

فرهنگ
۱۱

زاویه دید

یادداشت

قصه‌گویی در بستر مستندات

فریدان ربیعی
نویسنده

کتاب «به جرم خمینی» داستانی زندگی شهید علیرضا توسلی، فرمانده لشکر فاطمیون است. در سال ۱۳۹۴ برای تهیه مستند کوتاهی در مورد شهدای مدافع حرم، راهی مشهد شدم و من مسئول مصاحبه با خانواده این عزیزان بودم. در آن زمان شهدای تیپ فاطمیون بسیار مهجور بودند و نسبت به افغانستانی‌ها دید مثبتی وجود نداشت. لشکر فاطمیون، بستری شد تا شیعیان افغانستانی که غیرتی برای حضرت زینب جنگیدند، شکوفا شوند. وقتی به خانه شهید توسلی رفتم و مصاحبه اولیه انجام شد، همان‌جا تصمیم گرفتم کتاب ایشان را بنویسم. به همین دلیل ۱۰ روزه به مشهد سفر کردم و در خانه و با خانواده ایشان زندگی کردم. مصاحبه‌هایی با خانواده، دوستان و هم‌زمان‌شان انجام شد. در مورد خاطرات دوران کودکی و نوجوانی شهید توسلی چون تصویر دقیقی نبود، با دوستان افغانستانی ایشان گفت‌وگو کردم. همچنین عکس‌ها، دست‌نوشته‌ها و نامه‌هایی که از ایشان به جامانده‌ها مطالعه کردم. زندگی شهید توسلی چند بعد داشت و من با یک شخصیت چند بعدی مواجه شدم که برایم جالب بود. تلاشم بر این بود تا ابعاد مختلف را بررسی و فضا را از کتاب‌های مرسوم در مورد شهدا دور کنم. روایت در مورد شهدا بیشتر مواقع مستند است ولی در «به جرم خمینی» سعی کرده‌ام قصه بگویم. قصه‌گویی در بستر مستندات چیزی است که فضای امروز جامعه به آن احتیاج دارد. شهید توسلی همان‌طور که رنج‌نهایی را بر دوش می‌کشید، یک فرمانده بود و همان قدر با مهر و محبت با خانواده‌اش برخورد می‌کردند. نامه‌ها و دست‌نوشته‌هایی از ایشان خواندم که وجهه تازه‌ای از ایشان نمایان شد. او علاقه شدیدی به امام خمینی (ره) داشت. شهید توسلی همواره در تلاش برای یافتن یک جایگاه مفید بود. همچنین مواجهه او با رنج و شاکر بودن در عین رنج‌زدگی و ویژگی‌ای بود که برایم جذابیت داشت. برای نام‌گذاری کتاب هم عنوان به جرم خمینی، جذاب‌ترین اتفاقی است که در آشنایی با این شهید رقم خورد و جواب معمایی آن را مخاطب طی خواندن این کتاب پیدا می‌کند. من شنیده‌ام که مقام معظم رهبری در بازدید از نمایشگاه کتاب و انتشارات سوره مهر، کتاب مرا ورق زدند و همین برایم افتخاری است.

کشف و شناسایی درهای بی‌ظنیر هزارساله در گنجینه موزه ایران باستان از سوی یک زوج پژوهشگر دانشگاهی. این پرسش را پیش می‌کشد که مگر می‌شود گنجی با این نفاست را پیش چشم داشت و ندید. داستان چنین است که اتفاقاً همین نفاست چنین آثاری به‌اضافه عواملی مانند وزندگی صنعتگر و نبوغش در کار با چوب، موجب شده جنبه ریخت‌شناسانه این کتیبه‌ها ندیده بماند یا کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد. ویژگی‌هایی مانند انتقال حروف تخت بر زمینه چوب، تغییراتی در شکل حروف پدیدآورده و خطوط سنتی را از ظاهر بی‌نقص‌شان به شکل و شمایل بی‌دیع و خاص درآورده که به‌تنوع حروف و لحن متفاوت آنها انجامیده‌است. بنا به گزارش خبرنگار جام‌جم مجموعه‌ای چوبی شامل سه در تاریخی که با کوشش یک زوج پژوهشگر دانشگاهی شناسایی شده‌است که به‌باور این کارشناسان، گواهی‌روشن از آغاز مسیر پرداختگی و پالنگی خط کوفی ایران در دوره ساخت‌شان (آل‌بویه) به‌شمار می‌آید.

علی‌مظاهری
گروه فرهنگ و هنر

خوانش کتیبه کوفی متفاوت

دکتر مهناز شایسته‌فر، مدیر گروه هنر اسلامی و دکتر محمد خزایی استاد این دانشگاه با خوانش متن کتیبه کوفی این سه جفت در چوبی در موزه تخت جمشید روشن ساختند که در بزرگ‌تر سال ۲۳۲ هجری قمری به دستور عضالدوله، پادشاه مقتدر آل‌بویه برای بقعه‌ای احتمالاً در شیراز ساخته شده‌است. معماری و شیوه تزئینات در هر دوره تاریخی، دارای ویژگی‌هایی است که بررسی‌شان برای بازشناسی آثار هر عصر، کمک مؤثری به‌شمار می‌رود. درها از عناصر مهم معماری ایرانی است که بازتاب رسوم و آیین‌ها، مذهب و بسیاری باورها و ویژگی‌های فرهنگی را در ساخت و تزئین‌شان می‌توان مشاهده کرد. درهای مسجد شگفت‌انگیز نطنز، مجموعه درهای کشف‌شده در سمرقند و بخارا موجود در موزه ازبکستان، مجموعه موجود در موزه لوور از جمله درهای ایرانی پیش از دوران مغول است. کم‌شمار بودن آثار چوبی کهن، جدا از شرایط اقلیمی چهار فصل ایران، دلایلی دارد که بیرون از افاق این گزارش است.

طراحی حروف در معماری

فرزانه‌های بعدی از کشف دری تاریخی (موسوم به پنهان) گزارش می‌دهد که در مقایسه با مجموعه‌های یادشده، بسیار زیباتر شکل‌تر و هنرمندانه‌تر است که با ظرایف چشمگیر و ویژگی‌های هنری خاص و بی‌مانندش به‌باور کارشناسان واقعاً نقطه عطفی در هنر ایرانی-اسلامی دوره آل‌بویه است. چنان‌که قدمت خط کوفی «بنایی» بنا به همین شناسایی تا دوره آل‌بویه یعنی اواسط سده پنجم هجری عقب رفت. کتیبه‌های کوفی دو جفت در را می‌توانید در نوار بالایی قوس‌ها که شامل سوره اخلاص و عبارت «وحده لا شریک له» است و در قاب اصلی نماز جعفر طیار کارشده، ببینید. همچنین کتیبه‌ای با اطلاعات تاریخی حاکی است که دستور ساخت بقعه شریفه به فرمان عضالدوله در آن سال صادر شده بود. در دو لنگه سوم بزرگ‌تر، پرکارتر و از ظرافت بیشتری برخوردار است که به دوره پایان آل‌بویه، ابومنصور قلوآذ آخرین پادشاه بویهی فارس مربوط می‌شود. متن اصلی کتیبه دعای اذن دخول بقعه و تاریخ ساخت

به مناسبت هفته میراث فرهنگی

دروازه‌هایی که به هزاره‌های گذشته باز شد

آن ماه رمضان ۴۴۵ هجری قمری را نشان می‌دهد. در تاریخی یادشده به سال ۱۳۱۲ در شهرستان آباده استان فارس کشف و خریداری سپس به موزه تخت جمشید منتقل شده بود. با دقت در کتیبه‌های در چوبی موجود در موزه ملی ایران، تنوع بیشتری را در «طراحی حروف» می‌توان مشاهده کرد.

شبهه در آرامگاه امیرالمومنین

بنا به اسناد این زوج دانشگاهی، در چوبی موجود در موزه ملی ایران که در بهشتان آباده واقع همان در گذشته امامزاده حمزه دهم‌دشت است. این در از جنس چوب مرغوب به رنگ قهوه‌ای تیره با وزنی سبک است. جالب است که یکی از متخصصان با بررسی این در چنین اذعان کرده که من ابتدا تصور این بود که هر لنگه این در، تخته سنگی یک‌تکه نفیس و ظریف است، چراکه شیوه پرداخت آن، تشخیص را برای هر بیننده‌ای ناممکن و مشکل ساخته‌است. این در مستطیلی دارای دو لنگه متوسط است و بر سطوح هرکدام کتیبه‌ای با کلمات و آیات و اسماء قرآنی همراه با نگاره‌های گیاهی، کنده‌کاری و نقر شده. دور تا دور با خط کوفی درشت و حاشیه باریک قاب‌ها با خط کوفی ساده بسیار ریز و ظریف پوشیده شده‌است. نکته دیگری این که این قطعات، گدانه‌کنده‌کاری سپس به هم متصل شده‌اند. گرچه در منقوش گیاهی تزئین شده اما بیشتر سطحش را کتیبه‌های کوفی و نسخ طرف پوشش داده‌است. جالب است که الگوی طراحی، ساختار تزئینات و متن کتیبه‌های دو جفت از این درها با دری چوبی مشابه دارد که در موزه عربی قاهره، مجموعه رابو نگهداری می‌شود و به آرامگاه امام علی (ع) تعلق داشته که به فرمان عضالدوله ساخته شده‌است. با بررسی مثبت‌کاری‌های به جا مانده از این دوران می‌توان این نکته را عنوان کرد که هنر مثبت‌کاری با هنر گچ‌کاری دوره آل‌بویه از جمله نقوش و کتیبه‌های مسجد جامع نائین، بخش کهن مسجد جامع اردستان و نقوش محراب مسجد جامع نی‌ریز، از لحاظ تزئینات اختلاف چندانی نداشته و در حقیقت همان روند تحولی که در گچ‌بری ساسانی تا دوره اسلامی وجود داشته در مثبت‌کاری نیز اتفاق افتاده‌است.

تکامل خوشنویسی با درهای چوبی

گفتنی است تناسب حروف در کتیبه با آنچه در خطوط سنتی روی کاغذ مشاهده می‌شود، تفاوت‌های اساسی دارد که به دلیل حک شدن روی چوب، ویژگی‌های منحصره‌فردی را به تماشا می‌آورد، مانند کتیبه صندوق قبر امامزاده ۷۲۲ تن ساروق (موزه ملی ایران) که نوعی خط نسخ ویژه را بازآفریده‌است. با لوح چوبی قرن نهم موزه قاهره که فشرده‌گی حروف و استخوان‌بندی آنها موجب شده همه کلمات در حالی که یک سطح واحد و یک‌تکه را شکل داده‌اند با هم برخورد کنند اما البته چیره‌دستی استادکار، مانع آن شده که این ند‌ا‌خ‌ و همپوشانی خیلی در خوانایی و زیبایی نوشته‌ها ایجاد کند. با قاب چوبی قرن ۱۰ موزه لوور که کتیبه برگرفته از ثلث است و رفتارهای آزادتری نسبت به این خط دارد. آثار نفیس چوبی دربرگیرنده بخش مهمی از تاریخ صنایع دستی ایران و روایتگر تکامل

می‌دهد. هنگامی که هنر ایرانی این عصر را می‌نگریم درمی‌یابیم چرا با چنین شاهکارهایی روبه‌رویم. به قول اتینگ‌هاوزن: «سنت‌های هنری گذشته در این دوران پس از تجربه‌های زیاد با شرایط جدید هماهنگ و منطقی شدند.» در واقع به‌باور صاحب‌نظران: هنر ایران به شیوه تکامل یافته جدیدی رسید که ویژگی‌های فرهنگی و هنری ایران در آن لحاظ شده‌است همچنین تاثیر بیش و روح اسلامی، نوعی وحدت را به بیننده القا می‌کند. عضالدوله در این دوره با حفظ و کنترل قدرت خلافت عباسی سعی کرد از جایگاه سیاسی این نهاد برای ارتقای مشروعیت حکومت خود بهره ببرد. او بناهای عام‌المنفعه بسیاری ساخت همچنین آرامگاه‌های ائمه شیعه بازسازی و زیارت آنها ترویج شد. در این راستا گزارش مقدسی، جغرافیدان و مورخ یادکردنی است: پراوازه‌ترین اثر عضالدوله کاخی در شیراز بود با دو طبقه و ۳۶۰ اتاق و کتابخانه‌ای عظیم. او شماری از مزارات شیعه را آباد کرد که یکی از مهم‌ترین آنها حرم امام علی (ع) بود. حمدا... مستوفی در قرن هشتم (ق.ه) نیز ساختمانی را که در زمان او بر مزار امام علی (ع) بوده، ساخته شده به فرمان عضالدوله در سال ۲۶۶ (ق.ه) عنوان کرده‌است. همچنان که این اثر نیز ساخت این بنا را در وقایع سال ۳۹۹ آورده که این از مهم‌ترین کارهای عضالدوله بود و طبق وصیتش پیکر او را پس از مرگ در نجف اشرف کنار آرامگاه امام (ع) به خاک سپردند. پیش از این نیز دکتر خزایی در روند پژوهش هنر اسلامی، در هزارساله‌ای را متعلق به امامزاده حمزه (معصوم) دهم‌دشت با خواش کتیبه‌های کوفی آن شناسایی کرده بود که به سفارش آخرین پادشاه آل‌بویه ساخته شده و اکنون در موزه ایران باستان نگهداری می‌شود. کتیبه‌هایی از سوره «یس» و دعای توبه صحیفه سجادیه و دعای امام زمان (عج) با نقوش گیاهی از تزئینات این در نفیس است که از معدود آثار مهم به جا مانده از دوره آل‌بویه و از منحصره‌فردترین درهایی است که در هزاره گذشته به دست هنرمندان ایرانی آفریده شده‌است.